

REGÉNY ÉS MÍTOSZ

BRASNYÓ ISTVÁN: *Tükrös madonna*.

Forum, Újvidék, 1976.

A termékeny és tehetséges Brasnyó István legújabb könyvéből kisprózáik, majdhogynem miniatűrök sorjáznak az olvasó elé, no meg egy kisregény, amely műfaji minősítés mindössze a tartalomjegyzékben lapul, zárójelben, a *Vissza* című hosszabb írás címe alatt.

A *Tükrös madonna* szapora visszhangjának, úgy tetszik, éppen ez a mindenképpen kihívó műfaji irányjelzője a serkentő forrása.

A történelmi kisregénynek minősített Brasnyó-írás, minden jel szerint, az évekkel ezelőtt meghirdetett történelmi regénypályázat eredménye. Hogy még csak most jelent meg, ennek nem kell különösebb háttérét keresni, hacsak nem azt, hogy a kiadó állandó anyagi gondokkal küzdve vállalt feladatait igen gyakran prolongálja. Meg egyébként is, az említett pályázat hullámgyűrűi még csak mostanában érkeznek az olvasóhoz. Burány Nándor *Hadjárat* című történelmi regénye nemrégiben jelent meg, úgyszintén a regénypályázat adósságaként. S csak az elmúlt hetekben ért alig szerencsésen partot a vajdasági regényírás egy már szokatlanabb hullámtörédeke: egy magánkiadásra utalt történelmi regény, Foky István *Péteváradja*.

Mindenesetre Brasnyó *Vissza* című írásának megjelentetése is valószínűbbé vált azáltal, hogy a *Tükrös madonna* című kötet jóval tömegesebb novelláival vállalt sorsközösségben nyugodtan megférhet.

S ez a pont az, ahonnan kételyeink kiindulópontját származtatjuk. A *Vissza* című írást nem fogadhatjuk el regénynek, korántsem azért, mert rendhagyó felépítésű, mondjuk, egészen egyéni, egészen modern. Hanem mert a mindenkori regény alapelemeit nélkülözi. Hogy ez a „regény” történelmi, azt úgyszintén feltételelesen kell fogadnunk. Miért?

Talán a harsány színekben felrakott és aprólékosan kidolgozott történelmi freskó és a dinamika elmaradása miatt?

Csak azért és semmi másért, mert a retroaktív hangzósság, a mába átszóló hang elsikkad, holott minden új történelmi tárgyú regénynek (s minden ilyesfajta írásműnek) az értelme, érdeme, célja s egyszersmind szépsége, varázsa ez lenne.

Tagadólagos benyomásunkat még inkább megerősíti a kötet többi írása emlékeztetésképpen, hogy a *Vissza* című „kisregényben” csakúgy, mint (egészen érthetően) a novellákban, nincsenek regényigényű jellemrajzok, s a korrajz éppen olyan vázlatos, mint a tulajdonképpeni környezetrajz.

Szívesen neveznénk történelmi tárgyú novellának ezt a brasnyói vázlatot, de ebben is megzavar bennünket egynémely körülmény. Ez pedig a történelmiség esetlegessége, mint már említettük.

Nem kis meglepetésünkre, bár az ilyesmi igen gyakori eset irodalmunkban, a *Vissza* első kritikussai, értelmezői a számunkra legalábbis dezorientálólag ható hiányosságokból kiindulva vélték észrevételezni ennek az írásnak az erőnyeit és frissességét. A törökdúlta Pannón-síkság brasnyói felidézését megpecsételőnek tartják, pedig az ide vágó elemeknek egy igazán szegényes skálájával állunk szemben. Egyfelől a szultán, másfelől a császár hatalma, hatalmi szerencséjének ingája alá szorult „népek” sorsa, gyér felbukkanása, suta-gyáva-állati viselkedése Brasnyónál természetszerűleg e föld kisebb-nagyobb időtávra szóló törvénytelenségével azonos. Ez az igazán nagy — szándékában kivehetőleg víziók nagyságára méretezett — írói tét, ez a valóban szép téma egy maroknyi lovascsapat apró novellatörédekekre tagolt írásrésze-

ken át történő bolyongásai nyomán legfeljebb csak az alapsémájában, megsejtéseiben jut el az olvasó tudatáig.

A ködös, mocsaras vidéken „tudnak, amit tudnak” céljuk felé mindhiába igyekvő, mozgó élőlények (alig identifikált emberek) erősen retusáltak, hol egészen bizonyosan csak látomások, hol valamivel körvonalazottabb egyének. A szereposztás nyilvánvaló azáltal, hogy a szinte már kurosawai végtelen ködök vidékének az előbbieknél gondosabb, sőt igen aprólékos tollrajza adja a „kisregény” igazi hozsát. A tájismeretben oly kiváló írónkhoz „genetikai” szempontból persze ez az utóbbi „hős” áll közelebb. Ebbe a feladatvállalásba annyira bele is feledkezik — hiszen gondolkodásmódjának kétségkívül leg-sajátosabb és egyben legértékesebb érzékivé varázslásáról van szó —, hogy a célul kitűzött történelmi tárgy egészen mellékessé válik s ehelyett az író mindenkor, paraszti tárgyú novelláinak éppen csak az általánosságaival rokonítható. Az őszi s téli égen rejtőzve kerengő nap, a mocsárvilággal és a titokzatosan kanyargó nagy folyóval szemben is rangidős vastag köd — ezek a már-már stilizált tájelemek csupán egy, elsősorban a leírójának kedves, meteorológiai és hidrológiai alapszituációval ajándékozhatták meg a *Vissza* című alkotást. De hát nem találunk-e minden mérsékelt égövi, alföldi tájon ilyesmit, beleértve a tájjelleg és környezet ökológiai szívósságát, viszonylagos állandóságát az elviharzó történelmekkel szemben? Márpedig ez a momentum mindenképpen az író akarata ellen munkálkodó táj- és környezetsemlegesség, s korántsem regényarculatot formáló specifikum. Itt még csak azt sem mondhatnánk, hogy az effajta állandóságban eredményesen csíráztatható a regényhangulati korhűség, hiszen az ilyen állandóság éppen a gyakoriságával válik nagyon könnyen — esetlegessé.

A törökidulás korabeli „ember nélküli” balkáni és részben közép-európai világ sémája — akárhogy is a várható ellenhatásokra épít az író — nem nyer konkrét testiséget, még kevésbé pulzusosabb történelmi lüktetést, mert ezt a sémát élvezetes regénnyé nem az emberek, brasnyóiasan „népek”, nagyobb megközelítésű kivoltából-mivoltából kisugárzóan életesíti. Ezért mély meggyőződésünk, hogy az első kritikák, reflexiók, benyomások által a *Vissza* című írásában felismerni vélt ősi történelmi szintű és lüktetésű táj, szituáció kíváncsalmom marad csupán.

Az író abban a tekintetben mindenesetre következetes, hogy az előterü táji éleskép mögött — a filmkamera kis mélységélességű lencséjéhez hasonlóan — nemcsak az alkalmi jövevényeket, a császár követét és kíséretét, hanem a bennszülöttek szereplését is nagyon elnagyoltan adja meg, s jórészt homályban hagyja azt. A brasnyói „kisregényben” az adott történelmi tájon, ahol a szem elé táruló embrenyom is élmény, magát az embert a háborúk sokszorosan megtizedelték. Aztán néha egy egész falu tűnik fel a láthatáron, majd alaktalan, inkább csak valamiféle animális csorda, mintsem embertömeg közeleg. Ennek a szívós, ösztönösségében élő animalitásnak az érzékeltetésével fér össze az adott esetben túlságosan is irodalmiasnak és általánosnak ható (a középkor minden parasztságára ráillő) kollektív sorsjellemzés, amelyet a *Vissza* című írásban olvashatunk: „a parasztot, azt irtják, abból mindig van elég, az egyik hátán megterem a másik, meg sem várnák, hogy a szél betemesse úgy-ahogy az előbbieket csontjait, már itt ólálkodnak csoportostul, forognak körbe a vizeken...” A nincs sehol (mert állandóan irtják) és mégis minde-ütt és újra csak van paraszt (mert mindhiába irtják) élménye a minden katasztrófát túlélő ember igazán szép kísérő élménye, ha nem éppen fő motívuma lehetett volna Brasnyó István „kisregényének”.

Egyszóval: a túlságosan is nyilvánvaló általánosságok, s ezekkel együttesben az inkább mellékes kiemelések és bizony nem utolsósorban a retusált élő alanyok távol hagyták ezt a brasnyói kísérletet a történelmiség (azon belül az állandóság) dimenziójától, amely paradox időbeli feszítáv nélkül nem teremthet élményi, hiteles regényközeg. De voltaképpen mi máson türemlik át az író álma, látomása mindeme író teremtette jelenvalóságok nélkül?

A *Vissza* című „kisregény” népszerűen szólva írói üzenet híján van. Ujjgyakorlat csupán, az általunk egyébként nagyra becsült Brasnyó István máris gazdag opusának kevésbé sikerült műve. Ezért a már-már szuperregénnyé emelő első kritikák, impressziók a vajdasági irodalomban nem ritka mítoszteremtésnek könnyen a szikráivá válhatnak. Pedig éppen az ilyen mítosz követ-

keztében részesültek igazságtalan elhallgatásban többek között Brasnyó István olyan nagyszerű művei, mint amilyeneket elsősorban a *Kinn a szélben*, *Kialudt tűz*, *Késői csillagok* című kötetek tartalmazznak — a vajdasági szépirodalom e produktumainál művészigleg sokkal sikertelenebb alkotások javára.

VLAOVICS JÓZSEF

A GYERMEKLELEK VILLANÁSAI

NÉMETH ISTVÁN: *Lepkelánc*. III. bővített kiadás.
Forum, Újvidék, 1976.

Bizonyára egy kicsit furcsán hat, hogy egy könyv harmadik kiadásának megjelenése alkalmából írok róla ismeretelést. Ennek a harmadik kiadásnak azonban egy irodalmi díj adja meg a nyomatékát. Most ítelték oda ugyanis első ízben a Szirmai Károly Irodalmi Díjat, amelyet a verbászi és a temerini művelődési érdekközösségek alapítottak a néhány évvel ezelőtt elhunyt jeles jugoszláviai elbeszélő és egykori Kalangya-szerkesztő emlékezetére. A díjat Németh István kapta ezért a kötetéért, s ez a jelentős irodalmi esemény önkéntelenül is rátereli a figyelmet egy olyan rokoni vonásra, amely egyként fellelhető a díjazott Németh István, valamint a díjazott Szirmai Károly elbeszéléseiben: a végletekig leegyszerűsített formára, amely mégsem — vagy talán éppen ezért! — nem marad a felszínen, hanem mélyre nyúl az emberi, azaz Németh és e könyv esetében a gyermeki lélekbe.

Eszembe jut, hogy milyen nagyra becsülte Szirmai Károly Németh Istvánt már első megnyilatkozásai idején, úgy beszélve róla, mint „az” elbeszélőről, s ebbe az idézőjelbe helyezett „az”-ba belefért Németh István egész ösztönös elbeszélői egyénisége, kifejező és megjelenítő ereje, egész halk szavú, de a csendes szavak mögött fenn lobogó lénye, amelyet ő maga — emberi mértékre át-

számítva — így fejez ki e könyvének *Vallomás* című előszavában: „Verekedős se voltam, sőt gyáva a verekedésben. Az olyan fiúkhoz húztam, akik nem dicsekvők, nem hősködők; nem szerettem azokat, akik vezérkedni akartak, és nem is a vezérkedők gyűjtöttek maguknak sereget, hanem mi voltunk többen, együttérző barátok.” Ez az emberi vallomás szinte irodalmi ars poeticává lesz ebben a könyvben is, amely úgymond meséket tartalmaz a gyermekeknek, de meglehetősen családást okoz azoknak, akik a régi értelemben vett meséket várnak tőle. Mert hát Németh István visszaemlékezéséből és átérzésből fakadó kis történetei nem az anderseni, grimmi vagy ezeregyéjszakai szórakoztató mesék műfajába tartoznak, hanem valami egészen újat tárnak elénk: a gyermeklelek villanásait. Noha az író egyáltalán nem törekszik az avantgardizmus buktatókkal járó útjaira, mégis új utakon jár, annyira új utakon, hogy még azt sem határozhatjuk meg teljes bizonyossággal, hogy tulajdonképpen kihez is szólnak ezek a gyermekkort idéző történetek, magukhoz a gyermekekhez, avagy talán a felnőttekhez, azzal a céllal, hogy újra felébresszék bennük a romlatlan gyermeki lelket, újra emlékeztessék őket a gyermeklelek villanásainak kristálytisztaságára — mintegy útmutatóul az élet durvaságai középette.